

УДК: 32.323

Наталія Ніколаєнко,  
Ольга Степаненко

## **Люстрація в країнах Чорноморського регіону: порівняльний аналіз**

Стаття присвячена дослідженню особливостей люстраційних процесів у країнах Чорноморського регіону. Автор аналізує процеси люстрації в таких країнах як: Албанія, Болгарія, Грузія, Румунія, Молдова; характеризує особливості виходу кожної з цих країн із зони впливу Радянського Союзу, прослідковує тенденції люстраційних змін у цих країнах та порівнює ці політичні процеси з тими, які відбуваються зараз в Україні. Детально проаналізовано роботи сучасних та вітчизняних науковців з даної тематики та виявлено, що вперше у науковому дискурсі дається порівняльний аналіз саме люстраційних процесів у країнах колишнього соціального табору та України. Крім того, що автор досліджує шляхи досягнення люстрації у країнах Чорноморського регіону, він дає своє бачення процесам люстрації в нашій державі. Характеризує поняття люстрації та наводить різностороннє тлумачення цього поняття. В ході роботи автор дійшов висновку, що кожна з країн Чорноморського регіону мала свої тенденції у питанні люстрації, але автор підтвердив таку гіпотезу, що чим менший вплив на ту чи іншу країну мав Радянський Союз, тим легитимнішим був процес люстрації у цій країні.

**Ключові слова:** Чорноморський регіон, люстрація, країни соціалістичного табору, легітимність, державний апарат.

**Постановка наукової проблеми.** Актуальність проблеми пов'язана із необхідністю дослідити характер люстраційного процесу в країнах Чорноморського регіону. Сьогодні Чорноморський регіон географічно охоплює держави, що входять до різних політичних та військових об'єднань, що спричинене як специфікою цивілізаційної ідентифікації, відмінною філософією державотворчих процесів причорноморських країн, так й інтернаціоналізацією політичних процесів, криз і конфліктів у даному геополітичному ареалі. Через це на

початку ХХІ ст. він став ареною зіткнення геополітичних інтересів причорноморських країн і позарегіональних держав.

Неспровокована військова агресія Росії проти України у 2014-2015 р., анексія українського Криму, фактична окупація південного сходу України довели, що створені до цього механізми підтримки безпеки і миру в нашій державі нездатні ефективно протидіяти викликам і загрозам нового покоління. Тож аналіз визначення оптимальних моделей та шляхів розвитку країн Чорноморському регіоні в контексті оновлення політичної еліти сприятиме розбудові України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави.

Чорноморський регіон являє собою особливий географічний простір, багатий на природні ресурси, що займає стратегічне положення, з'єднуючи Європу, Центральну Азію та Близький Схід. Маючи значну кількість населення, регіон стикається з низкою можливостей та викликів для своїх громадян. Зазначений регіон є ринком, що розширюється, і має великий потенціал розвитку, а також є важливим вузлом, через який проходять енергетичні та транспортні потоки. Проте, цей регіон є також і регіоном з невирішеними «замороженими» конфліктами, з багатьма екологічними проблемами та недостатнім контролем на кордонах, що сприяє незаконній міграції та організованій злочинності. Попри значні позитивні події, що відбулись в останні роки, серед різних країн регіону і дотепер зберігається різниця в темпах здійснення економічних реформ та якості державного управління [8].

І хоча кожна з країн, які входять до Чорноморського регіону має власні вектори економічної, соціальної та політичної діяльності, все таки в рамках космополітизму існують і певні спільні риси розвитку.

Таким чином, актуальність даного дослідження зумовлена тим, що після революційних подій в Україні, повноцінний перегляд союзників у питанні зовнішньої політики, а також спроба змінити політичну еліту шляхом люстрації дають змогу по-новому поглянути на розвиток країн Чорноморського регіону і взяти до уваги їхні приклади боротьби з колишнім минулим шляхом люстраційних перетворень.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. У статті використані матеріали відомих науковців та політичних оглядачів, що корисною для дослідження стала стаття Р.Ю. Казанкова, в якій автор характеризує геополітичне положення країн Чорноморського регіону, їх соціально-

політичний розвиток; стосовно робіт, які присвячені люстраційним процесам у країнах регіону, важливо виокремити роботи В. Каспарука, Є. Льозіної, Б. Матея, М. Онужик, Ю. Семьнової. Детально аналізує процес люстрації в Україні та країнах колишнього соціалістичного табору дослідник Д. Горбач. Чимало дослідників приділяло увагу саме розвитку Чорноморського регіону, зокрема це дослідження А. Бедрія, С. Василенка, М. Дністрянського, Ю. Кочубея, Б. Кухти, В. Потульницького, В. Сергійчука; серед тих дослідників, які особливого значення надавали Україні, як члену Чорноморського об'єднання можна виокремити наступних: В. Кузнєцов, В. Маляров, А. Маначинський, Б. Парахонський та багато інших.

Формулювання мети та завдання дослідження. Метою статті є аналіз аспектів люстраційних процесів в країнах Чорноморського регіону та порівняльний аналіз зазначених трансформацій, які нині відбуваються на теренах нашої держави. Реалізація вищезазначеної мети потребує вирішення таких завдань: визначити особливості люстраційних процесів у країнах Чорноморського регіону та порівняти політичні трансформації, які відбулися у країнах Чорноморського регіону та в Україні.

Результати дослідження нададуть можливість прослідкувати особливості люстраційних процесів у деяких країнах Чорноморського регіону, визначити їх головні аспекти та взяти позитивні моменти для прикладу у здійсненні люстрації в Україні. Аналізувати процеси люстрації пропонується у таких країнах як: Албанія, Болгарія, Грузія, Румунія, Молдова.

Варто відзначити, що найчастіше до методів люстрації вдавалися країни колишнього соціального табору, тому що лише вони зіштовхнулися з проблемою докорінних змін, повалення радянської системи управління та відбудови держави по новій схемі. Країни ж, які не входили до складу Радянського Союзу йшли іншим шляхом розвитку і не вдавались до кардинальних змін із залученням такої процедури як люстрація.

Перш ніж ми перейдемо безпосередньо до аналізу люстраційних процесів, хотілось би детальніше зупинитись на тлумаченні самого поняття «люстрація».

Люстрацією називають комплекс законодавчих заходів, спрямованих на те, щоб не допустити в державні, законодавчі і

правоохоронні органи осіб, непридатних правлячим колам за політичними, релігійними та іншими мотивами.

Слово походить від латинського *lustratio*, що означає «очищення через жертвопринесення». Практика люстрації застосовується, як правило, на особах, які прийшли до влади новими режимами по відношенню до своїх політичних супротивників. Термін «люстрація» стосовно до подібної практики виник на початку 1990-х рр. в країнах Східної Європи після падіння в них комуністичного ладу [6].

Після закінчення Другої світової війни частина європейських держав, включаючи Іспанію, Болгарію, Угорщину, Східну Німеччину, Польщу, Румунію, Чехословаччину, виявилися просто в зоні радянського впливу, в той час як Балтійські країни – Латвія, Литва та Естонія – були включені до складу Радянського Союзу. В результаті всі ці держави зазнали примусової радянзації: в них була проведена радикальна перебудова економічної, політичної і соціальної сфер за радянським зразком. У політичній сфері це означало встановлення монополії комуністичної партії, яка реалізовувала примус за допомогою свого силового крила – таємної політичної поліції. В економічній сфері відбувалося одержавлення приватного сектора і будівництво планової економіки, здійснювалися націоналізація власності і колективізація сільського господарства. Хоча рівні національного гноблення і контролю в країнах «соціалістичного табору» розрізнялися, тоталітарні інститути за радянським зразком насаджувалися і, так чи інакше, функціонували в кожній з них [4].

Падіння комуністичних режимів в країнах Центральної та Східної Європи теж практично збіглося за часом. Основна хвиля зміни влади припала на 1989 рік, коли за лічені місяці в регіоні було знищено кілька прорадянських комуністичних режимів. Початок цьому процесу поклала Польща (хоч вона не входить до країн Чорноморського регіону, але саме в цій державі процес люстрації відбувся найвдаліше), де навесні 1989 року комуністична влада вступили в переговори з представниками опозиційної профспілки «Солідарність», а влітку 1989 року були проведені напіввільні парламентські вибори. У червні того ж року керівництво Угорщини ініціювало процес реформ, запросивши опозицію за стіл переговорів. Восени пішли мирні масові протести, що призвели до зміни режимів в НДР, Чехословаччини та Болгарії. Румунія стала єдиною країною, де революційні зміни набули насильницького

характеру: в грудні 1989 року комуністична влада застосували зброю проти мирних демонстрантів, що стало причиною загибелі 1 104 і поранення 3 552 осіб, а 25 грудня керівники країни Н. Чаушеску та його дружина – були страчені за рішенням скликаного в той же день військового трибуналу[4].

Після падіння комуністичних режимів орієнтиром на шляху до реформ європейських держав служила система західної демократії та правової держави, що виступає гарантом захисту прав і свобод людини. Хоча всі країни колишнього «соціалістичного табору» переслідували цілі національної незалежності і самовизначення, ці цілі не були кінцевими: більшість здобули незалежність держав в середині 1990-х років і подали заявки на вступ до Європейського союзу.

Прагнення країн до наднаціональної інтеграції стало виявленням їх волі до демократизації, універсалізації, входження в єдине ціннісне співтовариство Заходу. Перехід від тоталітарної комуністичної системи, в якій права і свободи особистості систематично придушувались державою, до демократії, покликаної гарантувати ці права і свободи, вимагав від цих країн як нової інституційної структури, так і пов'язаної з нею системи цінностей правової держави. Йдеться, головним чином, про створення механізмів контролю і обмеження державної влади та про принципову зміну характеру взаємовідносин між державою і суспільством [4].

Проте так чи інакше кожна з країн колишнього соціалістичного табору мала позбутися старих норм та законів правління, більшість з них вдалися до люстраційних процесів. Підтвердимо цю гіпотезу, проаналізувавши люстраційні процеси в зазначених країнах Чорноморського регіону.

Першою країною, на яку хотілось би звернути увагу є Румунія, тому що, як зазначалось вище, країна довго вступала на шлях демократії, а можливість запровадити люстрацію понесла за собою чималі жертви.

Хоча революційні події сколихнули Румунію ще в 1989 році, все таки закон про люстрацію, був прийнятий Парламентом лише у травні 2010 року. Закон забороняє доступ до державної служби осіб, які працювали у структурах влади та репресивному апараті комуністичного режиму, встановленого окупаційними радянськими військами наприкінці Другої світової війни.

Проте, не дивлячись на вищевказане, хотілось би відзначити, що певних змін політична система Румунії почала зазнавати ще з 50-ті років, тоді у ході консолідації комуністичного режиму, відбулись сотні тисяч політичних процесів та позбавлення волі реальних, або віртуальних ворогів диктатури Георге Георгіу Дежа. Від крайніх правих до соціалістів, від православних до греко-католицьких священників, колишніх посадовців демократичних урядів, селян, офіцерів Королівської Армії та студентів, хвиля терору охопила всю Румунію. А у 80-ті роки політична агонія Н. Чаушеску та жорстка економія застосована до населення довгостроково зашкодили румунському народу і надовго відкинули країну від люстраційних змін.

І нині серед політиків Румунії існує думка, що люстрація відбулась занадто пізно, так депутат Демократично-ліберальної партії Мірча Теоадер зазначила: «Те що ми робимо сьогодні треба було зробити у 90-тих роках, оскільки не йдеться лише про моральну поправку, йдеться про діяльність політичних діячів, які повинні були враховувати майбутній шлях розвитку Румунії»[5].

На відміну від Румунії, в Албанії люстраційні зміни прийшли самі собою.

Албанія стала на шлях кардинальних змін на початку 90-х. Так, в 1995 р. було прийнято два закони: «про верифікації морального обличчя посадових та інших осіб, пов'язаних з обороною демократичної держави» і «про геноцид і злочини проти людяності, скоєних в Албанії за часів комуністичного режиму з політичних, ідеологічних та релігійних мотивів». Ці закони забороняли «неблагонадійним» працювати на виборних посадах, займати посади в державних установах і засобах масової інформації до 2002 р. кандидати на виборні посади перевірялися на причетність до діяльності спецслужб. Опозиційні партії Албанії звернулися до Конституційного суду, оскаржуючи законність цих актів, проте суд виніс рішення про їх відповідність конституції [6].

Ще однією країною, яка заслуговує на особливу увагу в процесах люстрації є Болгарія.

Тісно пов'язана з СРСР, Болгарія володіла однією з найбільш розгалужених мереж спецслужб. Болгарські агенти були замішані в багатьох скандальних змовах, від невдалої спроби вбивства Папи Івана

Павла II до вбивства у 1978 році відомого болгарського письменника і дисидента Георгія Маркова.

Варто пригадати, що ці архіви збиралися розсекретити вже давно, однак тоді утворена після падіння комунізму в 1990 році Комісія з розсекречення з'ясувала, що до десяти відсотків чиновників і підприємців посткомуністичної Болгарії входили до числа співробітників КГБ і його інформаторів. Тому було вирішено не ризикувати.

Основна боротьба в Болгарії розвернулася навколо закону про декомунізацію науки і освіти. Він був прийнятий в грудні 1992 року і забороняв колишнім активістам Компартії, викладачам комуністичної ідеології посідати керівні посади в наукових установах і вузах. Проте ухвалення парламентом закону, що забороняє розголошення змісту досє таємної поліції, перешкодило всім зусиллям в області декомунізації [3].

Що ж стосується сьогодення, то ще в червні 2011 року парламент Болгарії схвалив зміни в законодавстві, згідно з якими особи, які співпрацювали зі спецслужбами при соціалізмі, не зможуть займати вищі дипломатичні посади.

Уряд запропонував внести поправки до законодавства після того, як Комісія з розсекречення виявила, що більше 45 діючих послів і консулів були пов'язані з болгарською спецслужбою. За оцінками комісії, близько 45 відсотків з 462 колишніх і діючих дипломатів були агентами спецслужб, включаючи послів Болгарії в Лондоні, Берліні, Римі, Токіо та Москві.

Відносно нещодавно до люстраційних процесів вдалася Грузія. Так, у жовтні 2010 р. парламент Грузії прийняв закон, що забороняє займати високі посади в державі особам, які служили в КДБ або перебували на керівних посадах в КПРС. Комісія з люстрації, створена відповідно до цього закону, займалася питаннями викорінення в Грузії комуністичної символіки, в тому числі в назвах вулиць і площ, а також ліквідацією монументів, що символізують тоталітарне минуле. 1 червня 2011 р. Парламент Грузії одногосно прийняв закон про люстрацію, а також про заборону фашистської і комуністичної символіки. Цим законом встановлені посадові обмеження для колишніх співробітників спецслужб Радянського Союзу, а також колишніх посадових осіб Компартії та комсомолу. Ці люди не можуть працювати в органах

виконавчої влади та у судових органах. Крім того, зазначені громадяни не зможуть займати посади керівників вищих навчальних закладів. Прийнята «Хартія свободи» включає в себе окрім заборони радянської та фашистської символіки на території країни, ще й забороняє перебування на керівних посадах колишнім партійним і комсомольським функціонерам та співробітникам радянських спецслужб, не допускає використання в географічних назвах імен радянських і комуністичних діячів. Грузія – перша з країн Чорноморського регіону, яка провела у себе дерадянізацію. Закон про люстрацію підписав президент Грузії Михайло Саакашвілі [9].

І ще однією країною, яка останнім часом, як і Україна, силою своїх громадян заявила про недемократичні дії уряду є Молдова.

Вперше в Молдові запропонували прийняти закон про люстрацію ще в 1999 році. Законопроект Християнсько-демократичної народної партії (ХДНП) передбачав доступ до особових справ інформаторів КДБ і оголошення цієї структури політичною поліцією. Ініціатива не знайшла підтримки в парламенті. Тодішня комуністична опозиція виступила проти, заявивши, що це призведе до розколу суспільства.

Така ж доля спіткала у 2000 році проект Партії демократичних сил. У 2009 році, коли молдавські комуністи після 8 років влади пішли в опозицію, люстрацію запропонувала провести Ліберальна партія. Але вже через рік, коли її лідер Міхай Гімпу став тимчасово виконуючим обов'язки президента країни, він заявив, що велика частина архівів КДБ ще в 90-ті роки була переправлена спочатку в Тирасполь, а звідти до Москви.

Нині більшість політиків вважає, що проголосувавши за закон про засудження тоталітарного комуністичного режиму, народні обранці повинні прийняти закон про люстрацію, адже злочини скоював не саме режим, а конкретні люди, які його підтримували.

Політичний коментатор Роман Міхаеш впевнений, що молдавські комуністи самі себе ставлять під удар, адже люстрація в першу чергу вдарить по ним. Хоча текст законопроекту ще не підготовлений, в ньому, на думку експерта, повинні міститися статті, спрямовані проти тих, хто за радянських часів обіймав високі посади в партійній ієрархії. Серед них і лідер ПКРМ, экс-президент країни Володимир Воронін, який в 1983-1985 роках працював в ЦК Компартії Молдавії, а в 1989 році очолив Бендерський міськком партії [7].



Щодо України, то питання люстрації тут підіймалось тільки після 2004 року, а точніше – після «Помаранчевої революції». Було підготовлено три законопроекти про люстрацію, які явно висловлювали інтереси вузьких партійних кіл. Можна легко стверджувати, що люстраційні процеси в Україні в 2000-х рр. розглядались як ситуативний інструмент досягнення політичними силами своїх інтересів. Так чимало політиків за для того, щоб позбутися сильного конкурента піддавали перевірці кандидатів на представницькі органи, ЗМІ, політичні партії та суспільні організації тощо. Люстраційні процеси таки відбулися після 2004 року, але вони охарактеризовувались як «дика», «практична» люстрація, що була пов'язана з приходом В. Ющенко та його команди, але ці зміни не носили системного характеру.

Що ж стосується сьогодення, то автор статті вважає, що саме зараз розпочався бурхливий процес люстрації в Україні. Підтвердженням цьому є ряд головних подій:

Всезагальний супротив політиці діючого олігархічного клану при владі у вигляді спочатку масових протестів, а пізніше і революційних подій на Майдані;

Силові заворушення між владними силами та громадськими, як результат втеча президента та його прибічників;

Створення по всій території країни люстраційних комісій;

Прийняття ряду законопроектів щодо обмеження депутатської діяльності (зокрема, закон ? 1188-18 «Про відновлення довіри до судової системи України»);

Боротьба більшої частини населення з прокомуністичними налаштуваннями та руйнування комуністичних пам'яток на території країни;

Підготовка та проведення в короткий термін позачергових виборів Президента України;

Масові акції протесту діям парламенту, вимоги громадян щодо докорінної зміни складу Верховної Ради, як наслідок – позачергові вибори до Верховної Ради України.

І нарешті прийняття Верховною Радою України Закону «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р.

Це не останні зрушення у напрямку до демократичних перетворень шляхом залучення люстрації.

Висновки Таким чином, країни Чорноморського регіону, маючи особливі, притаманні кожній окремі риси та умови розвитку, на початку 90-х зіштовхнулися з єдиною проблемою – звільнення від комуністичного режиму та впливу радянської влади. На допомогу в цьому прийшов процес люстрації, який по-різному проходив у даних країнах, але мав єдине призначення, – зміна політичної еліти. Якщо проводити паралелі між політичними трансформаціями, які відбулися у країнах Чорноморського регіону та в Україні, слід зазначити, що чим більшою була диктатура у тій чи іншій країні, – тим гостріше поставала проблема застосування люстрації; за роки незалежності у нашій державі не одноразово намагалися застосувати люстраційні методи, але до цих пір повноцінної люстрації не відбулося, хоча початок покладено.

**Перспективи подальших досліджень.** Наразі деякі країни Чорноморського регіону, як і Україна, ще потребують докорінних змін та перетворень в політичній системі, але у більшості з них процес люстрації авершено. Адже завдяки своєчасному застосуванню люстрації ці країни вже мають усі тенденції до розвитку демократії, легітимності та верховенства права; будемо сподіватись, що ті зміни, які вже пройшли в Україні призведуть до позитивних зрушень.

#### **Список використаних джерел**

Горбач Д. Декомунізація Східної Європи: чи тим шляхом іде Україна?[Електронний ресурс] / Д. Горбач. – Режим доступу:

[http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2015/11/10/7040071/view\\_print](http://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2015/11/10/7040071/view_print)

Казанков Р.Ю. Проблема формування чорноморського геополітичного простору в першій половині ХХ ст.: український варіант // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна [Електронний ресурс] / Р.Ю. Казанков. – Режим доступу: [file:///C:/Users/user/Downloads/VKhISU\_2008\_835\_11\_9.pdf]

Каспрук В. Розсекречення: болгарські уроки викриття тоталітарних спецслужб для України [Електронний ресурс]/ В. Каспрук. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/82327/PrintView>

Льозіна Є. Люстрація та відкриття архівів в країнах Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] / Є. Льозіна . – Режим доступу: <http://urokiistorii.ru/node/52813>

Матей Б., Онужик М. Люстрація в Румунії [Електронний ресурс] / Б. Матей, М. Онужик. - Режим доступу: <http://old.rii.ro/arh-art.shtml?lang=12&sec=35&art=33396>

Нікітін М. Люстрація в різних країнах світу [Електронний ресурс] / М. Нікітін. – Режим доступу: <http://tass.ru/info/1448684>;

Семьонова Ю. Молдавські комуністи пропонують люстрацію [Електронний ресурс] / Ю. Семьонова. - Режим доступу: <http://www.dw.com/ru>

Чорноморський регіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://old.niss.gov.ua/book/ogljad/003\\_4.htm](http://old.niss.gov.ua/book/ogljad/003_4.htm)

Що таке люстрація і як вона проходила у різних країнах [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://4vlada.com/consultation/33673>

**Николаенко Наталия, Степаненко Ольга. Люстрация в странах Черноморского региона: сравнительный анализ.** Стаття посвящена исследованию особенностей люстрационных процессов в странах Черноморского региона. Автор анализирует процессы люстрации в таких странах как: Албания, Болгария, Грузия, Румыния, Молдова; характеризует особенности выхода каждой из этих стран из зоны влияния Советского Союза, отслеживает тенденции люстрационных изменений в этих странах и сравнивает эти политические процессы с теми, которые происходят в настоящий момент в Украине. Детально проанализированы работы современных и отечественных научных работников по данной тематике и обнаружено, что впервые в научном дискурсе дается сравнительный анализ именно люстрационных процессов в странах прежнего социального лагеря и Украины. Кроме того, что автор исследует пути достижения люстрации в странах Черноморского региона, он дает свое виденье процессам люстрации в нашем государстве. Характеризует понятие люстрации и наводит разностороннее толкование этого понятия. В ходе работы автор пришел к выводу, что каждая из стран Черноморского региона имела свои тенденции в вопросе люстрации, но автор подтвердил такую гипотезу, что чем меньшее влияние на ту или другую страну имел Советский Союз, тем легитимнее был процесс люстрации в этой стране.

**Ключевые слова:** Чорноморський регіон, люстрація, соціалістическіє країни, легітимність, державний апарат.

**Nikolaienko Nataliia, Stepanenko Olga. Lustration in the countries of the Black Sea region: comparative analysis.** The article investigates features lustration processes in the countries of the region. The author analyzes the lustration processes in countries such as Albania, Bulgaria, Georgia, Romania, Moldova and compares these with the political changes that are now taking place in Ukraine. An author characterizes the features of output each of these countries from the affected of Soviet Union zone, traces the tendencies of lustration changes in these countries and compares these political processes with those,

which take place presently in Ukraine. In detail analysed works of modern and domestic research workers on this subject and compared lustration processes in the resulted countries and Ukraine. But the author pointed out that few works are devoted to comparative analysis of lustration in the countries of the Black Sea region. His research is weighty in this aspect. In addition, that an author probed the ways of achievement of lustration in the countries of the Black Sea region, she analyses the process of lustration in our state. Characterizes the concept of lustration and points scalene interpretation of this concept. During work an author came to the conclusion, that each of countries of the black Sea region had the tendencies in the question of lustration, but an author confirmed such hypothesis, that than less influence on a that or other country had Soviet Union, that more legitimate was process of lustration in this country. In analyzing the process of lustration in Ukraine, the author gives concrete examples in the field of lustration. The author of the article gives solid conclusions on the result of the study. She believes that Ukraine, as well as other countries of the Black Sea region, will achieve driving changes due to lustration.

**Keywords:** Black Sea Region, lustration, the countries of the socialist, legitimacy, state apparatus.

Стаття надійшла до редколегії  
13.05.2017 р.

УДК 323:316.75(4)

**Микола Пікула**

## **Брекзїт і перспективи формування європейської політичної свідомості в Україні**

У статті аналізуються сценарії подальшого розвитку ЄС. зокрема «Йдемо тим же шляхом», «Єдиний ринок – перш за все», «Хто хоче більше – робить більше», «Краще менше та краще» («Європа різних швидкостей»), «Робимо більше і разом». Тут охарактеризовані також основні сценарії власно Брекзїту – «Жорсткий» Брекзїт, «Жорсткий» Брекзїт без підписання угоди, «Відмова від Брекзїту», «Пізній Брекзїт», «Англійський Брекзїт», «М'який» Брекзїт. У статті аналізуються авторські прогнози щодо формування європейської політичної свідомості. Аналізуючи європейську